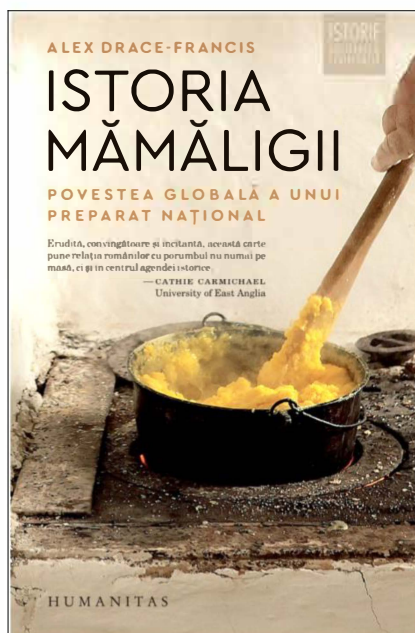

Alex Drace-Francis, *Istoria mămăligii*, Editura Humanitas, București, 2023, 291 p.

În lucrarea *Istoria mămăligii*, având subtitlul *Povestea globală a unui preparat național*, autorul, specializat în istoria culturală și socială a țării noastre și a Europei de sud-est – și cunoscut publicului autohton prin volumul *Geneza culturii române moderne: Instituțiile scrisului și dezvoltarea identității naționale, 1700-1900*, apărut în ediție românească la editura Polirom în anul 2016, încearcă să găsească răspuns la mai multe întrebări, precum: când a apărut porumbul în spațiul românesc și care a fost povestea prin care exotitul „grâu turcesc” – cum îl denumeau o parte din documentele debutului de secol XVIII – a devenit o prezență nelipsită în peisajul locuit de români, atât prin extinderea în planul culturii agricole cât și prin răspândirea principalului derivat gastronomic al acestuia, mămăliga, acești itemi ajungând în timp să ne fie asociați identitar.

Structurată în opt capitole, încadrate de o *Introducere* și o *Concluzie*, precum și de o *Anexă*, o *Mămăligaddenda - câteva rețete adăugate ediției românești*, precum și un consistent corpus final alcătuit din *Note*, *Glosar*, *Mămăligografie*, *Creditele ilustrațiilor*, *Mulțumiri* și *Indice de nume selectiv*, cartea ne introduce prin primul capitol în aventurile timpurii ale cerealei *Zea mays* pe continentul european, a cărei răspândire „s-a produs treptat” (p. 24). Despre primele contacte ale cerealei americane cu zona Balcanilor autorul, bazându-se pe ... lipsa informațiilor (certe) o etichetează ca fiind „o problemă deschisă”. Interesant este termenul inițial pe care vestul Europei l-a alocat pentru porumb, anume cel de grâu turcesc/grâne turcești, putându-se astfel subînțelege o răspândire pe filieră otomană, pe care autorul o respinge însă, explicând această terminologie prin echivalarea în mentalul epocii al adjectivului „turcesc” cu „exotic” (p. 25). La rândul ei, turca modernă folosește pentru porumb termenul de „misir”, adică în traducere „egiptean”, având ca sprijin faptul că orașul Cairo a fost „încă din antichitate” un faimos „antrepozit de cereale în bazinul estic al Mediteranei” (p. 26). Dincolo de nuanțele lingvisticii, mărturiile candidate la posibilele primele atestări ale plantei în spațiul sud-est european sunt relativ confuze, neputând fi identificate cu precizie ceea ce se referă la

porumb sau la o altă cereală cultivată în epocă (sorg, mei, s.a), textul arătând în acest sens mai multe ipoteze, analizate pe rând. O altă teorie (de sens geografic contrar) leagă răspândirea porumbului în Balcani de acțiunile economice ale împăratului Rudolf II (1576-1712), teorie expusă însă de autor ca fiind o „mențiune [...] compilată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, când „atribuirea de fapte binevoitoare împăraților de mult decedați era un act de pietate” (p. 29). În Transilvania, porumbul apare atestat în Cetatea Chioarului într-un inventar din 1639, precum și într-un lexicon român-latin alcătuit la Caransebeș în jurul anului 1650. Se pare că destinul inițial al porumbului transilvan a fost unul subversiv, fiind cultivat de români pentru a evita dijma (taxă aplicată grâului) (p. 34). În Țara Românească este atestat toponimul *Mămăliga* în anii 1520 - aceasta nefiind totuși o dovadă a prezenței porumbului, iar în Moldova termenul *Mălai* apare într-un act de vânzare din satul Șoldești din 1646, dar nici în acest caz nu se poate susține că este vorba de atestarea certă a lui *Zea mays*, pentru Moldova aceasta fiind identificată într-o declarație din 1692 în care un ins Națsu cere să fie îngăduit până la toamnă, întrucât acesta afirmă că „am sămănat păpușoi și de alte legumi” (p. 39). Pentru Țara Românească avem o însemnare marginală mai târzie pe pagina unei *Evangelii* publicată în 1693 în care se spune că „în zilele lui Constantin voievod au ieșit porumbul în Țara Românească”. Cea mai timpurie atestare certă pentru acest spațiu datează din anii 1716-1717 în care cătanelor de la Urez (mănăstirea Horez n.s.) – trupele austriece încartiruite în mănăstire – „li s-a dat grâu și porumb”.

În capitolul al doilea sunt prezentate, pe baza surselor documentare, diversele „lentele” ale epocii prin care era privită cultura porumbului precum și consumul mămăligii în regiune. În principiu, atât habsburgii cât și aparatul militaro-administrativ țarist nu priveau cultura porumbului ca pe una care să merite prea mare considerație, imaginea acestuia fiind asociată cu sărăcia, iar turtele pe bază de porumb fiind văzute de trupele rusești ca fiind foarte rele. La finalul secolului XVIII, habsburgii au încurajat „cultivarea cartofului în defavoarea porumbului.” (p. 57). În schimb, în Moldova, trupele rusești de ocupație au permis exportul porumbului până înspre 1830.

Capitolul al treilea se ocupă de ascensiunea porumbului, având drept cadru temporal anii 1774-1812. Odată cu diminuarea tributului către Curtea otomană, stabilită prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi, comerțul cu produse din Țările române a intrat într-o etapă de dezvoltare. Acum, porumbul este bine reprezentat în diversele documente ale epocii, ocupând un loc important în profilul cerealier local. O utilizare frecventă a acestuia a fost și pentru distilarea de alcool. Autorul afirmă că acest factor a condus la „dezvoltarea cultivării pe o scară mai largă a porumbului și grâului, mai ales în Moldova”, unde „există o tradiție a distilării” (p. 65). Evoluția culturilor agricole pentru spațiul românesc a fost determinată într-o bună măsură de politicile pe care cele trei imperii vecine le-au avut în această zonă de confluență. În secțiunea capitolului trei, intitulată „Porumb fără granițe”, sunt prezentate efectele conflictului inter-imperial izbucnit în 1787, unul dintre ele fiind o cerere crescută de porumb, atât din partea habsburgilor cât și a otomanilor. Pentru

suținerea armatelor aflate în conflict, domnii Țărilor Române au mobilizat resurse importante; astfel, din porunca domnului Țării Românești, Nicolae Mavrogheni, în octombrie 1787 recolta a fost rechiziționată cu forța, „din colibă în colibă”, de către ispravnici (p. 70).

În capitolul patru, intitulat *Libertate, mămăligă, rachiu sau moarte: Revoluția de la 1821 regândită* sunt analizate succint realitățile epocii în care a izbucnit mișcarea Eteriei în Țările Române. Ajunul acestei perioade a însemnat pentru părți extinse din Europa o criză severă de subzistență, pe alocuri chiar foamete, acestea coincidând cu izbucnirea în Țara Românească a epidemiei de ciumă din anul 1813, sub domnia lui Ioan Caragea. În atare condiții, reprezentanții habsburgilor au făcut presiuni asupra Principatelor pentru a spori exporturile cerealiere către imperiu; firește că acestea s-au făcut în funcție de interesele oficialilor, fără a se ține cont de nevoile populației autohtone. După 1817 însă, recoltele au fost mult mai bune; pe seama succesului în afacerile cu porumb este pusă și ascensiunea lui Tudor Vladimirescu, care, în calitate de vătaf al boierului Nicolae Glogoveanu, a desfășurat acest gen de tranzacții, ceea ce i-a permis în anii 1810-1811 cumpărarea unei mori și a mai multor terenuri în județul Mehedinți. Comerțul desfășurat peste Dunăre s-a dovedit propice pentru ridicarea pe scara socială a mai multor oameni trăitori la graniță, printre care se număra și liderul român al revoluției din 1821. Începând cu anul 1819, s-a acceptat de către Poarta otomană plata tributului în porumb, lucru valabil atât pentru Valahia cât și pentru Moldova, unde domnul Mihai Suțu a livrat către Istanbul „dar a și păstrat cereale și vite pentru insurecția iminentă a grecilor” (p. 89). Revolta a izbucnit fiind prilej pentru jaf, atât din partea trupelor lui Ipsilanti cât și a celor din partea lui Vladimirescu, „ce lua vitele cu cârdul și osebit oi, vaci și porumburi boierești și neguțătorești și mănăstirești”. La rândul ei, represiunea otomană a condus și la rechiziția unei mari cantități, turcii dispunând construirea la Craiova a unui depozit cu capacitatea de 700.000 de ocale. De asemenea, în Moldova cantitățile rechiziționate au fost enorme. Un raport de la finalul lui 1821 consemnează o cantitate de 75.000 chile. În vara anului următor, caimacamii Moldovei au poruncit ca toate rezervele provinciei să fie adunate la Iași, fenomen care a condus la numeroase abuzuri: „nu mai era rânduială, era pradă și potop / cu zapcii prin rotale, unde găsea lua tot”.

Următoarea perioadă, analizată în capitolul al cincilea, este cea a anilor 1829-1856, în care cele două Principate au intrat sub protectoratul Rusiei. Printre altele, acest lucru a însemnat și deschiderea Mării Negre către comerțul internațional, aducând în spațiul românesc transformări economice importante (p. 98). O serie de ani cu recolte slabe în vestul Europei, culminând cu foametea din Irlanda a condus Imperiul Britanic către importuri, cele de pe piața americană dovedindu-se în timp insuficiente, astfel că, privirea agenților britanici s-a îndreptat către estul continentului. În 1847, prețurile au crescut în porturile dunărene Brăila și Galați, fiind totodată anul în care suprafața cerealieră cultivată a atins în Moldova cea mai mare extindere. Acest lucru a condus la o dezvoltare masivă a comerțului în zona gurilor Dunării, Anglia cumpărând aproape 70% din porumbul

exportat de la Galați și aproape 43% din cel încărcat la Brăila. Amploarea acestor legături cu Regatul Unit, precum și peripețiile porumbului pe tărâmul cartofului s-au reflectat și în literatură - Gheorghe Asachi scriind piesa „Înturnarea plăieșului din Anglia”, reprezentată la Iași în martie 1851. Personajul principal, Cordat, povestește logodnicei sale, Irina, cum i-a învățat pe irlandezi să prepare și să mănânce mămăligă, ceea ce i-a făcut pe aceștia să strige plini de entuziasm „bravo puding” (p. 105).

Capitolul șase (*Independență sau dependență, boală sau răscoală; sau de ce a explodat mămăliga, 1856-1907*) explorează perioada de la încheierea războiului Crimeii la răscoala țărănească din 1907, perioadă cu transformări majore în cursul căreia s-a constituit România modernă. Pe lângă toate bornele marilor realizări ale intervalului, se remarcă constanța subdezvoltării și a ținerii într-o formă de neo-iobăgie a țăranimii, adică a majorității populației țării. Acest fenomen este corelat cu mai mulți factori, printre care și cel al creșterii demografice masive, al persistenței tehnicilor rudimentare în domeniul agriculturii precum și a stării de dependență a ruralului față de mării latifundiari. Ca și în alte epoci, predominanța exportului de materii prime nu s-a dovedit o soluție de creștere economică care să reflecte o îmbunătățire a calității vieții pentru largă categorie a agricultorilor. Aceste realități locale nu au fost o excepție în peisajul global contemporan; conform autorului, în 1888, starea de nemulțumire răspândită printre „populațiile agricole și pastorale ale lumii” a condus la izbucnirea unei serii „de revolte în mai multe locuri de pe glob” (p. 112). Nici România nu a făcut excepție; în primăvara aceluia an au fost înregistrate mai multe tulburări, în special în Muntenia. În aprilie, o delegație a țăranilor a prezentat la ministerul de interne patru puncte asupra cărora se cerea intervenția statului: teren, reforma legii contractelor de muncă în agricultură, revenirea la vechile unități de măsură și... porumb. Acest prim episod de revoltă s-a încheiat cu aproximativ 1000 de victime, afirmă autorul. Focul răscoalei va izbucni mai puternic în februarie 1907, scoțând la iveală probleme structurale majore ale statului, dincolo de lipsurile și frustrările momentului. Corelația răscoalei cu porumbul este dată de introducerea unei taxe menite restabilirii rezervelor de porumb, taxă care urma să fie plătită de către țărani. O soluție sub forma reformei agrare pentru problemele țăranimii nu a fost „pusă pe masă” decât mult mai târziu, în anii primului război mondial și în cei imediat următori, motivația fiind, conform autorului, teama de răspândire a revoluției precum și „scăderea drastică a profiturilor din exporturile de cereale.” (p.121).

Capitolul șapte, *Manna valachorum: Rețete de nevoie*, se concentrează pe relatările legate de mămăligă și a altor variante culinare pe bază de mălai, așa cum au fost consemnate în diverse texte cu referire la spațiul românesc. O amplă parte din capitol se ocupă de primele cărți de bucate românești, concentrarea fiind firească, pe prezenta (firavă) a mămăligii în rețetele autohtone. Tot aici, aflăm despre existența unor „cruciați anti-mămăligă” a căror demers lega masiva prezență a acestui aliment de situația medicală proastă a celor care îl consumau. Nici acest fenomen nu a fost specific doar meleagurilor românești, fiind în concordanță cu abordări similare de pe alte meridiane. Disprețul

implicit pentru mămăligă și alte derivate este de altfel explicația pentru prezența (de fapt, mai bine zis pentru absența) foarte diluată a acestora în cărțile de specialitate. O excepție remarcabilă este articolul din 1898 „Bucătăria Țăranului”, publicat în revista „Șezătoarea” de profesorul și folcloristul Mihai Lupescu. Ediția completă, apărută abia în anul 2000, prezintă în detaliu diverse practici de preparare a mămăligii pe cuprinsul Moldovei (în sectorul vestic, regășean al provinciei). Autorul nu se rezumă la literatura de specialitate autohtonă, ci trece în revistă și publicații apărute în străinătate pe subiectul bucătăriei românești. În contrast cu cărțile din țară, cele destinate publicului străin ridică mămăliga la un loc de cinste, fiind evocată ca „felul național, pâinea țăranului român”. Din punct de vedere cronologic, ultima lucrare discutată este cea a lui Radu Anton Roman, „Bucate, vinuri și obiceiuri românești” din anul 1998, în care autorul găsește o explicație pentru lipsa de prestigiu al mămăligii în cărțile românești ce abordează acest subiect. Conform lui Radu Anton Roman, sacralitatea cu care este investit grâul în cultura populară îl includ pe acesta în „majoritatea mâncărilor tradiționale românești”. Așadar, putem orienta concluzia în direcția că, în imaginarul național, porumbului – și respectiv mămăligii – îi revine un loc secund, aparținând zonei cotidianului profan, binomul grâu/porumb și dublul său culinar pâine/mămăligă fiind situate în același raport al straielor de sărbătoare *versus* cele de lucru, purtate („consumate”) mai frecvent, dar lipsite de prestigiul și valențele simbolice ale celor dintâi.

Capitolul opt, ultimul, face o trecere în revistă a Mămăligii imaginare, altfel spus, reflectarea acesteia în literatură și artă. Aici, porumbul, mălaiul și mămăliga nu sunt decât prezențe incidentale, reduse ca amploare, fiind însă compensate cantitativ în lumea proverbelor, unde mămăliga este mult mai des întâlnită. În povești, ne spune autorul, „mămăliga este codificată ca particularitate a romilor” (p. 151). Un sens similar este identificat într-un roman contemporan (De ce fierbe copilul în mămăligă, 1999) aparținând unei autoare elvețiene de origine română.

La finalul celor opt capitole, Alex Drace-Francis inserează o concluzie cu titlul *Geneza mămăligii și sensul (agri)culturii* prin care sintetizează direcțiile urmărite în textul cărții, subliniind importanța porumbului în istoria națională și felul în care s-a intricat în devenirea socială și economică a românilor. Aici, autorul schițează și unele elemente istorice ale acestei relații desfășurate ulterior anului 1907, întrucât analiza celor opt capitole ale volumului se oprește la această dată, pentru a pune în context contemporan materialul studiului. După *Concluzie*, anexa *Cuvinte și lucruri* se ocupă de câmpul lexical ce definește aria semantică a subiectului: mămăligă, porumb, popușoi, cucuruz, mălai, tenchi (termen folosit în Crișana) – semnalând primele atestări, variate, arealul de răspândire geografic. Anexa se încheie cu un tabel de indicații ale variantelor fiecărui termen, data atestării și sursa istoriografică. Anterior consistentului corpus de note, întins pe 46 de pagini, găsim și o *Mămăligaddenda, sau ceva rețete în plus la ediția românească*, în care sunt inserate și discutate patru relatări ale unor rețete istorice. Sectorul dintre note și coperta patru a volumului este completat cu un *Glosar, o Mămăligografie* (remarcăm,

inevitabil, genul de abordare ludică, juvenilă, probabil motivată de marketing a diverselor părți ale volumului; bibliografia este *Mămăligografie*, addenda e *Mămăligaddenda* și tot așa), urmat de *Creditele ilustrațiilor*, *Mulțumiri* și *Indicele de nume selectiv*.

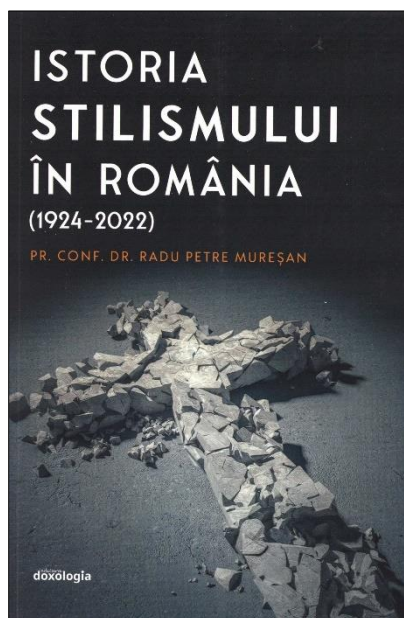
După cum se întreabă pe coperta patru Constanța Vintilă, coordonatoarea seriei *Societate & Civilizație* în care a apărut și prezentul volum: „Cine s-ar fi gândit că mămăliga ar putea să aibă o istorie?”, am putea crede că acest gen de temă nu ar putea sta „la masă” cu subiecte mai „serioase”, cu temele mari ale acestei discipline. Volumul publicat de Alex Drace-Francis ne demonstrează că, pentru studiul istoriei și al culturii naționale, subiectul este de o relevanță mai amplă decât am putea bănuși, iar felul accesibil și sintetic în care este scris ne ajută să înțelegem și să integrăm un subiect amplu, universal și totodată atât de românesc.

Daniel ȘUVĂIALĂ

Radu Petre Mureșan, *Istoria stilismului în România (1924-2022)*, Editura Doxologia, Iași, 2023, 291p.

Religia, cu toate valențele sale consemnate prin sacralitate, s-a structurat de-a lungul timpului prin diferite polemici ce au ajutat la sedimentarea sa în istorie. Veriga ortodoxă din enumerația laturilor religioase au fost consacrate de evenimente politico-sociale ce au condus la modificări care nu au alterat principiile esențiale de organizare, respectiv ansamblul de idei, sentimente, codul comportamental. Elementul promotor al acestor manifestări care a antrenat traiectoria religiozității spre diferite direcții este chiar *homo sapiens*, precum susținea Ludwig Feuerbach: *Omul este începutul religiei, omul este miezul religiei, omul este sfârșitul religiei*.

Fielele volumului *Istoria stilismului în România (1924-2022)* pune în valoare un impresionant tezaur documentar, tranșat în patru capitole ce îndreaptă și menține vectorul atenției prin miezul problematicii stilismului religios românesc. Primul capitol deschide frontul lecturii, intitulându-se *Calendarul îndreptat în Biserica Ortodoxă Română. Premise și evoluții*, și oferă note de ansamblu asupra acestei problematici mult controversate. Cum se știe, *kalendae* (*termenul din limba latină pentru calendar*) a fost convertit de la cel iulian (45 î. Hr.), la cel gregorian

(1582) ca urmare a sesizării imperfecțiunilor primului amintit; de exemplu, nesincronizarea cu procesele astronomice (rămânea în urmă cu 11 minute și 14 secunde la fiecare an). Astfel, soluționarea a fost săvârșită prin transferul echinocțiului de primăvară de la 24 la 21 martie, respectiv prin scăderea a trei zile la fiecare 400 de ani. În Biserica Ortodoxă Română, această reformă calendaristică a fost percepută inițial ca fiind revoltătoare și echivalată cu un procedeu de propagandă catolică. Conferința panortodoxă de la Constantinopol (1923) și cea de la Moscova (1948) au semnalat discordanțele dintre realitățile astronomice și necesitățile cultului, implementând reforme de îndreptare a calendarului iulian, urmărindu-se deplina concordanță a anului bisericesc cu cel tropic.

Stilismul în perioada interbelică, capitol secund, reflectă simbolistica și sorgintea stilismului, cauza înfățișându-se prin opunerea adoptării calendarului îndreptat, fapt ce a generat agitări de regulă în lanț, suprimate de autorități. Nu s-a conștientizat relevanța sintagmei: *calendarul nu este un pas pe care îl faci, ci un drum pe care îl străbați. Și încă și acest drum nu îl străbați tu, ci pământul în jurul soarelui* (Arhimandritul Iuliu Scriban). Un imbold al stiliștilor a fost, în perioada interbelică, politica oportunistă, urmat de promisiunile personajelor politice și ecleziastice. Susținătorii stilismului au reușit să se afirme nu doar în presă, ci și construirea în mod abuziv și complet ilegal a unor biserici, coagulându-se în diferite comunități religioase vizibile social și prin sonoritatea faptelor. Ulterior, manifestările fanatice au traversat bariera moralității, sfârșind prin incidente abundente soldate cu persoane rănite și chiar ucise provenind din ambele tabere, de stiliști și de autorități. Documentele aferente arată afilierea Bisericii ortodoxe din Basarabia la stiliști, îndeosebi datorită caracterului rusofil (pravoslavnic), respectiv susținerea în timpul regimului Ion Antonescu (1940-1944) a cultelor pe stil vechi, ce au fost unite, în ideea de sprijin reciproc.

Stilismul în perioada comunistă dezvăluie amploarea pe care a luat-o acest cult religios între 1945 și 1954, care a acționat sub diferite titulaturi (*Cultul Creștin Tradiționalist* sau *Asociația Religioasă a creștinilor tradiționaliști de Răsărit*) fiind vădit perceptibil în raport cu autoritățile comuniste. Odată cu expansiunea stiliștilor, în Ardeal s-a valorificat prin intermediul starețului Evloghie Oța de la Mănăstirea Râmeț. Aderarea consistentă a unor avocați, persoane juridice de impact, a ajutat la penetrarea socială a stiliștilor, într-un document reliefându-se chiar susținerea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, ce promitea să acorde eliberarea din închisori a persoanelor susținătoare. Stilismul a fructificat aceste conexiuni și atitudini de toleranță, integrându-se în regimul comunist, în vederea vizibilității.

Finalul lecturii este încununat de capitolul *Dezvoltarea stilismului după 1990* ce creionează explicații legate de grupările stilistice care activează pe teritoriul țării și anume Biserica ortodoxă de Stil Vechi organizată într-o piramidă de conducere: Sfântul Sinod, Adunarea Națională Bisericească, Administrarea Centrală, Consiliul Central Bisericesc. În ultimele decenii această structură religioasă a cerut statut de cult recunoscut, în vederea

obținerii ajutoarelor financiare din partea statului român. Mai mult de atât, anumiți deputați din Republica Moldova au înaintat în Parlamentul European o multitudine de solicitări cu caracter benefic pentru cultul stiliștilor. Biserica Ortodoxă pe Stil Vechi îi consideră schismatici pe ortodocșii care au adoptat reforma calendarului, manifestând o continuă și consistentă intoleranță, deși stiliștii, la rândul lor, au unele practici care îi apropie de cultele protestante. De-a lungul timpului au existat încercări de ameliorare a conflictelor, subliniindu-se faptul că diferențele de calendar dintre vechi și nou nu constituie o piedică în calea stabilirii unității administrative a bisericii, însă dialogul dintre cele două tabere nu a găsit calea spre armonie.

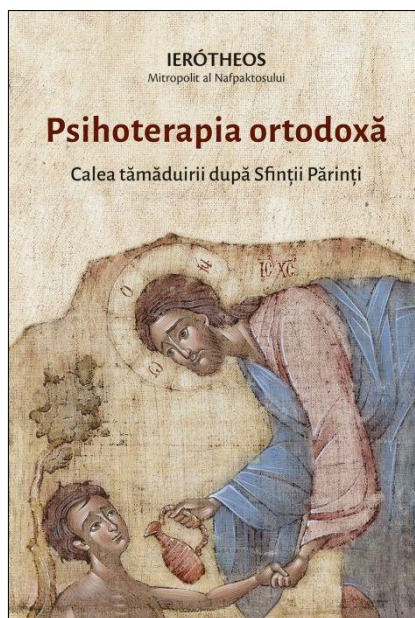
Întocmită pe baza unei cercetări laborioase, lucrarea prezentă a fost întocmită cu intenții reale investigative și în scopul de a demonta unele polemici înrădăcinate în istorie dar slujește și unor scopuri misionare. Este o lectură ce poate fi utilă atât ariei istorice cât și celei teologice.

Marcela IFRIM

Hieroteos Vlachos, *Psihoterapia ortodoxă. Calea tămăduirii după Sfinții Părinți*, București, Editura Sophia, 2021, 341 p.

Lucrarea *Psihoterapia ortodoxă* a prolificului scriitor, I.P.S. Hierotheos Vlachos, înfățișează cu succes o suită de învățături sistematizate ale Sfinților Părinți cu privire la conceptul de *tămăduire* a sufletului, expunând într-o manieră riguroasă etapele procesului de *readucere la viață a sufletului omorât prin păcat*.

Încă din *Introducere*, autorul subliniază importanța înțelegerii corecte de către cititori a termenilor *psihoterapie*, *terapeut*, *patologie*, *gnoseologie*, în contextul în care, respectivele concepte sunt moderne, fiind folosite cu precădere în știința psihologiei clinice. Nu este de mirare deci, faptul că autorul a adăugat fiecărui termen mai sus menționat adjectivul *ortodox/ortodoxă*, cu atât mai mult cu cât procesul de *tămăduire duhovnică* se sprijină pe o *metoda ascetică*, și nu pe una medicamentoasă sau pe tehnicile terapeutice din psihoterapia clinică. Se trasează astfel limite clare între psihoterapia științifică și cea creștină, prima urmărind analiza proceselor senzoriale,

cognitive și afective de către psihologi, psihoterapeuți și psihiatri iar cea din urmă, axându-se pe trăirile spirituale ale individului, fiind analizată prin prisma teoriilor Sfinților Părinți. Autorul lucrării abordează așa-numitele probleme psihologice ca fiind, mai degrabă legate de *întunecarea minții* și de *necurăția inimii*, putând fi tămăduite cu ajutorul Ortodoxiei, privită ca practică fundamentală.

Volumul de față este structurat în 6 capitole, fiecare capitol abordând câte un termen cheie din cele enumerate mai sus. Astfel, primul capitol, cu titlul *Ortodoxia – știința tămăduirii*, oferă cititorilor o analiză asupra creștinismului, teologiei, tămăduirii, precum și asupra metodelor prin care aceasta din urmă se poate realiza. Autorul surprinde și comentează riguros interpretările și teoriile cu privire la definirea creștinismului, subliniind faptul că *acesta nu este nici filosofie, nici religie, ci cu precădere tămăduire, terapie*. În ceea ce privește teologia, este abordată în lucrarea de față din perspectiva învățăturilor Sfinților Părinți, fiecare dintre aceștia împărtășind o viziune comună asupra faptului că *teologia este mai presus de rațiune, este descoperirea lui Dumnezeu către om (...) este contemplație*. Subcapitolul despre tămăduire ne îndreaptă atenția spre păcatul strămoșesc privit ca boală transmisă urmașilor prin care *omul s-a îndepărtat de Dumnezeu*, și care duce la *întunecarea minții*. Desigur, procesul de tămăduire duhovnicească implică metode terapeutice prin care individul poate ajunge la *curățirea inimii*. Ultimul subcapitol prezintă într-o ordine firească, putem spune, condițiile necesare pentru parcurgerea procesului de tămăduire: existența unei *drepte credințe, simțirea* (conștientizarea) bolii, *osândirea de sine* și alegerea unui *părinte duhovnicesc* (teolog). Autorul atrage atenția și asupra păzirii poruncilor Mântuitorului Hristos pentru tămăduirea duhovnicească și anume: *postul, privigherea și rugăciunea*.

Lucrarea continuă în al doilea capitol cu o amplă analiză a ceea ce înseamnă și ce presupune a fi un *terapeut ortodox* sau, mai bine spus, un *preot terapeut*, privit ca un „medic” care își desăvârșește lucrarea în Biserică, asemănată *bolniței*. Astfel, în primul subcapitol sunt trasate criteriile în alegerea preoților terapeuți: *valoarea preoției, chemarea și hirotonia*, precum și parcurgerea *celor trei trepte ale preoției* (curățirea, luminarea și îndumnezeirea), acestea fiind în concordanță cu cele trei trepte ale preoției: diacon, preot, episcop. Următorul subcapitol este de mare importanță deoarece pune în lumină însușirile preoților terapeuți prezentate prin intermediul unei abordări patristice. Potrivit Sfinților Părinți, este necesar ca preotul să fie condus de *curățire, pocăință, trezvie* (luare aminte, păzirea minții) dar mai presus de toate, să fie înzestrat cu toate virtuțile. Se remarcă astfel, complexitatea vredniciei preoților despre care Sfântul Ioan Gură de Aur menționează: *Nu cred că există mulți preoți care se mântuiesc, ci mai mulți sunt aceia care pier; pentru că lucrul acesta cere un suflet de-a dreptul măreț*.

Prima parte a capitolului 3 este dedicată unei minuțioase analize a termenilor *suflet, minte, inimă, rațiune, gânduri*, apoi a legăturilor dar și a deosebirilor dintre aceste concepte, urmărindu-se pe tot parcursul definirea fiecărui termen în parte, urmată de expunerea factorilor care le *îmbolnăvesc/înrobesc* și, desigur, finalizându-se cu punerea în valoare a

metodelor de tămăduire a acestora. Referindu-se la termenul de *suflet*, autorul reușește să sintetizeze amplele și diversele valențe ale acestuia din cuprinsul Sfintei Scripturi și din scrierile Sfinților Părinți. Sufletul este înfățișat ca fiind *sufflare de viață, omul întreg, elementul spiritual al existenței*, având trei importante însușiri: înțelegător, cuvântător și duhovnicesc, fiind zidit de Dumnezeu odată cu trupul. Îmbolnăvirea și moartea sufletului survin din cauza patimilor și păcatelor, acestea conducând la *necurățirea* lui. Autorul continuă cu prezentarea mijloacelor de tămăduire a sufletului, înfățișate în învățăturile patristice: întristarea (*pocăința*), păzirea minții, ascultarea legii lui Dumnezeu, rugăciunea, înfrânarea, dragostea. În ceea ce privește termenul *minte*, volumul de față face referire la conceptul de *minte-nous*, privită ca fiind ochiul sufletului. La fel ca sufletul, mintea, lucrând prin simțuri, pătimește și se întunecă, îmbolnăvind-se prin *orbire, învârtoșare, tocire, nesimțire, întinare*. Vindecarea minții presupune, conform terapiei ortodoxe, păzirea acesteia, înfrânarea, dobândirea virtuților, liniștirea simțurilor, rugăciunea. Abordând termenul *inimă*, autorul realizează pentru început distincția dintre *inima duhovnicească* și cea *trupească*, având ca reper atât abordarea patristică cât și însemnări din Sfânta Scriptură. Analizând boala inimii, sunt conturate câteva dintre manifestările inimii înrobite: *neștiința, uitarea, împietrirea, necurățirea, înăsprirea, nechibzuința, nedreptatea, hedonismul*. Tămăduirea inimii se realizează prin *zdobirea și durerea inimii, vărsarea de lacrimi, pocăință și rugăciune*, metode amănunțit prezentate în lucrare. Despre conceptul *rațiune*, autorul menționează faptul că reprezintă experiența și viața minții. Pare surprinzătoare la prima vedere abordarea rațiunii ca fenomen ce trebuie îngăduit dar se cuvine ca cititorul să examineze cu atenție rândurile expuse în lucrare pe marginea acestui paradox pentru a înțelege temeinicia abordării.

Capitolul 4 tratează subiectul *patologiei*, ramură care, în sens larg, analizează cauzele, simptomatologia și evoluția bolilor precum și tratamentele necesare vindecării. În demersul său, autorul ne îndreaptă atenția către conceptul de *patimă*, urmărind să-l definească, să-l clasifice și să realizeze o ierarhie a patimilor dar și să ofere, totodată, metode pentru tămăduirea acestora. Din învățăturile Sfinților Părinți, autorul extrage o serie de tipuri de patimi, principalele fiind cele trupești, sufletești, călugărești și cele mirenești, fiecare dintre acestea având la rândul lor subclasificări. De asemenea, sunt atent analizate și manifestările fiecărui tip de patimă, spre o înțelegere practică dinspre cititori a modului în care acestea lucrează pentru fiecare dintre noi. Capitolul încheie în mod vrednic subiectul *patologiei* prin expunerea metodelor terapeutice potrivite pentru anumite patimi, printre care enumeră: *înfrânarea, păzirea inimii, iertarea, întristarea, rugăciunea, smerenia*, însoțite de trimiteri atât la învățătura patristică cât și la Sfânta Scriptură.

Autorul reușește să pună în valoare cu succes, în capitolul 5 al lucrării o metodă terapeutică care aduce o însemnată contribuție la nivel de comuniune a omului cu Dumnezeu, și anume *isihia*, termen tradus de către Tradiția Ortodoxă cu *liniștire*. Cuviosul Talasie afirmă că *isihia și rugăciunea sunt cele mai mari arme ale virtuții, căci*

*acestea, curățind mintea, o fac străvăzătoare. Capitolul oferă o amplă analiză a celor două laturi ale liniștirii (cea trupească și cea sufletească) atrăgând atenția asupra faptului că toți oamenii avem trebuință de această îndeletnicire, nu numai clericii, pentru a putea ajunge la curățirea inimii și sufletului. Autorul a rezervat un subcapitol pentru conceptul de *isihasm*, examinat deopotrivă ca mișcare teologică apărută încă din primele veacuri ale vieții Bisericii și ca proces terapeutic practic, folosit în tămăduirea sufletului și a minții.*

Volumul supus prezentării de față se încheie printr-un succint capitol intitulat *Gnoseologia ortodoxă*, abordându-se tematica *Cunoașterii lui Dumnezeu*, cunoaștere la care se poate ajunge în urma curățirii minții, sufletului și inimii. După o clasificare atentă a tipurilor de cunoaștere din perspectiva Sfinților Părinți, lucrarea prezintă separat viziunea Sfântului Grigorie Palama.

Lucrarea de față reprezintă cu siguranță o importantă sursă de documentare pentru cei interesați de tămăduirea sufletului și de metodele terapeutice prin care se poate ajunge la această vindecare, cu atât mai mult cu cât autorul oferă cititorului o riguroasă și bogată argumentare patristică a conceptelor analizate.

Alexandra NIȚĂ-VUZA